

Jaarverslag 2023

‘Wij zetten ons in voor een stervenscultuur in Nederland die gebaseerd is op inzicht en vertrouwen’.

Inhoud

Inhoud	2
Voorwoord	3
Van angst naar vertrouwen	6
Onze missie	6
Onze droom	6
Wat wij willen doen en bereiken	6
Onze intenties	6
Zo helpen wij.....	7
Voor wie	7
Symposium 'Leven tot je sterft'	8
Interview met Maarten Scholten.....	9
Tentoonstelling en Fotoboek	13
Interview met Heleen de Graaf, fotograaf.....	14
Op weg naar een diepere worteling in de samenleving	17
Activiteiten, aandacht en voornemens voor 2024.....	18
Bezoekers en volgers	18
Onze mensen	19
Vergezicht	20
Het Bestuur	20

Voorwoord

Beste lezer,

Voor u ligt het jaarverslag 2023 van het Landelijk Expertisecentrum Sterven. Een jaar waarin wij de aandacht voor ons werk in de samenleving met grote sprongen zagen toenemen. Daar zijn wij bijzonder blij mee. Tegelijkertijd tekent zich in onze samenleving in toenemende mate de behoefte af aan regie over het levenseinde.

En dat kan verschillende vormen aannemen, zoals euthanasie, palliatieve sedatie, stervenshulp bij voltooid leven of bewust stoppen met eten en drinken om het levenseinde te bespoedigen. Al deze vormen roepen ethische en juridische vraagstukken op en zijn onderhevig aan wet- en regelgeving. Al deze vormen zagen wij in het verslagjaar toenemen.

Hoop en vertrouwen

Het Landelijk Expertisecentrum Sterven vindt het belangrijk om steeds weer, zonder oordeel, een uitnodigende ruimte te creëren waarin Nederlanders zich, in alle vrijheid, kunnen verhouden tot het belanghebbende proces van sterven en onze sterfelijkheid. Want alleen dan kunnen bewuste keuzes worden gemaakt die gebaseerd zijn op inzicht en vertrouwen in plaats van op – invoelbare - onzekerheid, zorgen en angst.

Wij zijn vol hoop en vertrouwen want ondanks deze tendens weten steeds meer mensen ons te vinden. Dat blijkt uit het toenemend aantal bezoekers op onze website, de aanmeldingen voor onze opleidingen, de inschrijvingen voor onze nieuwsbrieven en de journalisten, theatermakers, studenten en anderen die zich tot ons wenden voor onze expertise.

In het verslagjaar springen twee van onze activiteiten in het oog t.w. het symposium 'Leven tot je sterft' en de reizende tentoonstelling 'Wereldwijde stervensrituelen'.

Symposium 'Leven tot je sterft', over de toegenomen medicalisering van sterven

In 2023, het 7^e jaar van ons bestaan, besteedden wij op 24 mei, de nationale Dag Aandacht voor Sterven aandacht aan de toegenomen medicalisering van sterven met ons symposium 'Leven tot je sterft'. Een van de sprekers was hospicehuisarts Maarten Scholten, werkzaam in het Verenigd Koninkrijk, die zijn boodschap deelde dat palliatieve sedatie lang niet altijd de beste keus is. In dit jaarverslag maakt u nader kennis met Maarten die tevens lid is van ons Comité van Aanbeveling.

Tentoonstelling en fotoboek 'Wereldwijde stervensrituelen'

Verder bleef ook in 2023 de tentoonstelling 'Wereldwijde stervensrituelen' bovenaan onze lijst van activiteiten staan. De tentoonstelling met werk van Heleen de Graaf reist rond in het land. Op de valreep van het jaar publiceerden wij het imposante fotoboek 'Wereldwijde stervensrituelen' dat net als de tentoonstelling uitnodigt onze blik op sterven te verruimen. Reden genoeg om Heleen de Graaf een podium te geven in dit jaarverslag. Maak kennis met haar en haar rijkdom aan kennis en ervaring met wereldwijde stervensrituelen.

Het voorwoord van een jaarverslag biedt een mooie plek om u te bedanken. Te bedanken voor uw vertrouwen en uw betrokkenheid en ondersteuning, op welke manier dan ook. Dat doet ons goed. Dank daarvoor!

Oosterbeek, maart 2024

Ineke Visser | voorzitter

Afbeelding: fotokaarten set 'De Elementen', werk van fotograaf Heleen de Graaf

Van angst naar vertrouwen

Onze missie

Wij zien het als onze missie om bij te dragen aan de kwaliteit van leven voor iedere stervende door inzicht te geven in de het proces van sterven en door het bevorderen van kennis en wijsheid over sterven.

Onze droom

Wij zien een samenleving voor ons die aanvaardt dat sterven onderdeel is van het leven. Wie de weerstand tegen sterven laat varen en het hele leven, met hoogte- en dieptepunten, met teleurstelling en succes, omarmt zal gelukkiger leven: minder angstig en krampachtig, meer open en bewust.

Wat wij willen doen en bereiken

Kwaliteit van leven

Door inzicht te geven in de gelaagdheid van het stervensproces en door het bevorderen van kennis over sterven dragen we bij aan kwaliteit van leven voor iedere stervende.

Van angst naar vertrouwen

Door anderen te leren omgaan met sterven en sterfelijkheid dragen we bij aan een sfeer van vertrouwen op het sterfbed.

Verdiept inzicht rondom het sterven en de dood

Door het bevorderen van autonome kennis en innerlijke wijsheid over sterven dragen we bij aan uw individuele visie op wat sterven en dood werkelijk behelst.

Onze intenties

- Mogelijk maken dat vrijwilligers, beroepskrachten en naasten, op een natuurlijke manier met sterven omgaan.
- Bijdragen aan een samenleving die aanvaardt dat sterven onderdeel is van het leven.
- Bevorderen van autonome kennis en innerlijke wijsheid over sterven.
- Bijdragen aan verdieping van inzicht rondom sterven en dood.
- Creëren van meer begrip en openheid voor de beleving en behoeften van stervenden.
- Streven naar een stervenscultuur in Nederland gebaseerd op inzicht en vertrouwen.
- Bijdragen aan vermindering van (collectieve) angst voor de dood.

Zo helpen wij

- ✓ **Academie**
Opleiding tot stervensbegeleider, workshops, scholingen op maat en online trainingen. Onze Academie en onze docenten zijn gecertificeerd door het Centraal Register Kort Beroepsonderwijs (CRKBO).
- ✓ **Telefoon en chat 0900 393 0000**
Onze professioneel geschoolde vrijwilligers met wie u telefonisch of per mail contact kunt opnemen voor uw vragen en zorgen over sterven.
- ✓ **Webshop**
Boeken, publicaties, longreads, handreikingen en kaartensets over leven met sterven.
- ✓ **Verhalen ter inspiratie**
Verhalen zorgen ervoor dat wij de wereld om ons heen kunnen begrijpen en structureren.
- ✓ **Activiteiten**
Organisatie van de jaarlijkse Nationale Dag Aandacht voor Sterven op 24 mei.
Ontmoetingen
Lezingen
Exposities

Voor wie

Voor uzelf, naasten, (zorg)professionals en mantelzorgers.

Symposium 'Leven tot je sterft'

Met een kleine 400 deelnemers kijken wij terug op een prachtig symposium.

Dank aan alle aanwezigen, onze vrijwilligers, de sprekers en de medewerkers van Leerhotel Het Klooster.

Wat de deelnemers ervan meenamen blijkt uit onderstaande graphic.

Enkele quotes:

'Aan het sterfbed ontmoeten twee stervelingen elkaar, dat betekent dat je als vrijwilliger, zorgverlener, arts vooral als mens aanwezig bent.'

'Stiltes, daar waar we als westerse mens het meest bang voor zijn, zorgen voor echt contact.'

'Sterven is een gelaagd proces, simpelweg omdat wij gelaagde wezens zijn.'

'Inzicht in wie wij ten diepste zijn, zal bijdragen aan het maken van bewuste keuzes.'

'Stil durven zijn, ik vind het een uitdaging, ik wil er over nadenken.'

Interview met Maarten Scholten

Maarten Scholten, hospice huisarts en arts palliatieve zorg in Queenscourt Hospice, Southport (VK).

Bijna twintig jaar geleden rondde jij jouw studie Geneeskunde af in Amsterdam. Kun je iets vertellen over de ontwikkeling die jij als arts doormaakte.

‘Na mijn studie in Amsterdam heb ik een aantal jaar op verschillende afdelingen van diverse ziekenhuizen gewerkt. Daarna startte ik de huisartsenopleiding in Amsterdam. Langzaamaan merkte ik dat patiënten niet alleen mijn medische kennis waardeerden maar ook mijn holistische benadering: het luisteren naar wat de patiënt mij vertelt, het samen onderzoeken wat belangrijk is. Vooral bij oudere patiënten, patiënten met chronische aandoeningen als COPD en hartfalen, en patiënten met uitgezaaide kanker merkte ik dat zij - naast een medische behandeling en medicatie - behoefte hadden aan een verhelderend gesprek. Een gesprek over hun veranderende gezondheid en wat dat betekent voor hen persoonlijk, voor hun relaties en dagelijkse bezigheden. Deze patiënten zijn bezig met het thema acceptatie en denken na over de grenzen van hun gezondheid.

Zorg voor deze groep patiënten vraagt een bepaalde vorm van nederigheid en van acceptatie dat we niet altijd alles kunnen oplossen of controleren. Voor medici is dat niet altijd makkelijk. De medische opleiding is gericht op het oplossen, of tenminste controleren, van medische problemen. Maar die benadering schiet tekort als je geconfronteerd wordt met situaties die niet ‘op te lossen’ zijn. Dat kan gevoelens van falen en machteloosheid oproepen, zowel bij de dokter als bij de patiënt. Maar machteloosheid neemt hoop weg en leidt tot een passieve houding. Gezegd wordt dan: ‘we kunnen niets meer voor u doen’.

Wanneer we de situatie echter kunnen accepteren zoals die is, zonder de behoefte deze te controleren, maar mét de hoop en energie om alles te doen om de patiënt te helpen zijn kwaliteit van leven te verbeteren, of tenminste te behouden, kunnen we patiënten en naasten nog enorm veel bieden. Deze benadering heb ik gevonden in de palliatieve zorg waar de patiënt altijd centraal staat en we samen proberen het leven zo goed mogelijk invulling te geven, wat er ook gebeurt.’

Zijn er verschillen in de manier waarop met palliatieve/terminale zorg wordt omgegaan in Nederland en in Engeland?

‘Dat denk ik wel. Het grootste verschil is de bekendheid en zichtbaarheid van de palliatieve zorg in Engeland. Vanaf de jaren ‘60 heeft de hospice- en palliatieve zorg een flinke ontwikkeling doorgemaakt. Engeland was in 1987 het eerste land waar de palliatieve zorg als medisch specialisme met een eigen opleiding werd erkend. Het feit dat er medisch specialisten zijn in de palliatieve zorg maakt een groot verschil. Zowel op inhoudelijk niveau als op organisatorisch en politiek niveau. In het maatschappelijke debat is er ook minder aandacht voor ‘controlerende’ ingrepen zoals euthanasie en palliatieve sedatie, maar ligt de focus meer op goede palliatieve zorg en end-of-life care. Hoewel er in Engeland ook steeds meer stemmen opgaan om bijvoorbeeld physician assisted dying (hulp bij zelfdoding) te legaliseren.’

In november 2022 verscheen een artikel van jouw hand in Medisch Contact waarin jij aangeeft dat palliatieve sedatie lang niet altijd de beste keus is. Wat was de aanleiding voor jou om je hierover uit te spreken?

‘Mijn gecombineerde ervaring in Nederland en Engeland openden mij ogen. Door letterlijk afstand te hebben tot de Nederlandse praktijk ben ik met andere ogen gaan kijken naar bijvoorbeeld euthanasie en palliatieve sedatie. Ik ben daar niet perse tegen, maar ik ben het er absoluut niet mee eens dat dit het enige is dat we te bieden hebben. Mensen hebben vaak een dokter nodig voor medische begeleiding en het behandelen van symptomen die tijdens het sterven kunnen optreden. Maar veel meer dan een dokter hebben mensen tijdens deze fase behoefte aan duidelijkheid, vertrouwen, kwalitatief goede zorg (en continuïteit daarvan), steun van familie en vrienden en ondersteuning in het afscheid nemen.

Sterven is niet enkel een fysieke aangelegenheid, maar een sociaal en cultureel fenomeen. We zijn dat uit het oog verloren en focussen te eenzijdig op het medische. En die medische focus is dan weer erg gericht op controleren van het proces door middel van euthanasie of palliatieve sedatie. Ik help mensen graag weer te vertrouwen dat zij zelf in staat zijn dit natuurlijke stervensproces door te maken.’

Waardig sterven lijkt in Nederland synoniem te zijn geworden voor beheerst en gecontroleerd sterven en wordt vaak in verband gebracht met euthanasie. Wat betekent voor jou waardig sterven?

‘Waardig sterven heeft voor mij als eerste te maken met openheid en goede communicatie.

Mensen zijn in het algemeen niet onwetend over wat er in hun lijf gebeurt. Ze voelen dat hun energie afneemt, dat ze minder goed herstellen en dat hun leven langzaam tot een einde komt. Als je als zorgverlener dit niet erkent en er geen mogelijkheid is om hierover te praten, staat de patiënt er helemaal alleen voor. Terwijl zij juist in het proces van sterven behoefte hebben aan steun, nabijheid en veiligheid. Als we er eerlijk over kunnen zijn dat het einde van het leven nadert, kunnen we een gesprek hebben over wat (nog) écht belangrijk is. Vervolgens zou er voldoende multidisciplinaire zorg aanwezig moeten zijn om de stervende en zijn omgeving te ondersteunen op zowel fysiek als psychosociaal en existentieel niveau.

Dit neemt niet het verdriet weg maar hopelijk kunnen mensen op deze manier wel ‘waardig sterven’, dat wil zeggen: voorbereid op wat komen gaat, zonder angst en eenzaamheid, met fysieke symptomen zoveel mogelijk onder controle en gesteund door dierbaren, in een omgeving die vertrouwd is.’

Ben je anders in het leven komen te staan door jouw opgedane kennis en ervaring als hospice arts?

‘Ik zie dagelijks mensen die ernstig ziek zijn en niet meer beter worden. Dat klinkt wellicht als een emotioneel belastend en moeilijk beroep. Soms is dat ook zo, maar als ik iets heb geleerd in de afgelopen 4 jaar is dat ondanks alles het leven doorgaat en dat mensen vaak nog in staat zijn om een waardig leven te leiden. Ik zie hoe men nog geniet van kleine dingen, de geboorte van een kleinkind of de natuur die weer ontwaakt na de winter. Ik zie hoe ze zich proberen voor te bereiden op het naderende einde, door nog een brief te schrijven voor de dochter die 18 wordt, door oude foto’s te bekijken en op te ruimen of door de ander ‘permissie’ te geven verder te leven na het overlijden. Ik heb geleerd dat sterven onlosmakelijk met ‘leven’ te maken heeft en dat als we in staat zijn de focus te leggen op dat leven, dat we dan beter in staat zijn om het naderende einde onder ogen te komen’.

Je had een belangrijke bijdrage aan ons symposium ‘Leven tot je sterft’. Hoe kijk jij daar op terug?

‘Ik ervaar dagelijks in mijn werk dat de mindset: ‘we kunnen niets meer voor u betekenen’ veel schade aanricht. Patiënten en hun dierbaren voelen zich vaak in de steek gelaten, verloren en eenzaam. Ze weten niet goed wat voor hulp er is en wat zij zélf nog kunnen doen. Als patiënten begeleid worden door een palliatief team verdwijnen deze gevoelens naar de achtergrond en maken plaats voor een gevoel van controle. Door de onvoorwaardelijke aanwezigheid en steun van de zorgprofessionals, weten patiënten dat er naar ze geluisterd wordt.

Hierdoor krijgen zij het gevoel dat ze ‘er mogen zijn’ en dat hun aanwezigheid, ondanks alles, nog steeds waarde heeft. Deze positieve mindset, waarin we patiënten in hun waarde laten tijdens deze laatste fase van het leven, was alom aanwezig tijdens het symposium. Het was een genoegen om hieraan bij te dragen en om zoveel bevlogen mensen te ontmoeten die allen op een positieve manier bij willen dragen aan het verbeteren van de zorg in de laatste levensfase. Het was een inspirerende dag die hoopvol stemt en absoluut een vervolg verdient.

Jij bent lid van het Comité van Aanbeveling van het Landelijk Expertisecentrum Sterven. Dat betekent dat je onze activiteiten een warm hart toedraagt. Wil je daar iets over zeggen?

Het Landelijk Expertisecentrum Sterven beoogt in mijn ervaring het sterven op een meer natuurlijke en gebalanceerde manier te benaderen. Zij probeert het sterven uit het isolement van het medische domein te halen en terug te geven aan de patiënt en zijn omgeving. Ik denk dat daar behoefte aan is, zowel vanuit het perspectief van de patiënt en zijn omgeving als vanuit de medische professie. Ik ben en blijf arts en denk dat mensen altijd enige medische ondersteuning en zorg nodig zullen hebben tijdens de laatste levensfase. Maar er is zoveel meer dat veel belangrijker is tijdens deze fase. En het is nu juist dit stuk dat door het werk van het expertisecentrum meer aandacht krijgt en dat ik graag een warm hart toedraag.’

Tentoonstelling en Fotoboek

Onze tentoonstelling ‘Wereldwijde stervensrituelen’ reist rond en deed na een maandenlange expositie in het Maasstad Ziekenhuis in Rotterdam, ook het Erasmus MC in die stad aan. Tot aan de zomer trok de expositie in de Tuin van Verbinding vele bezoekers. Verder waren wij deze zomer present tijdens het congres van de European Association for Palliative Care in De Doelen in Rotterdam en was een deel van de tentoonstelling te bezichtigen in de Centrale Bibliotheek van Rotterdam. Wij sloten het jaar af met een enkele maanden durende expositie in het Isala Ziekenhuis in Zwolle.

Op de valreep van het jaar verscheen het imposante fotoboek ‘Wereldwijde stervensrituelen’. De aanhoudende belangstelling voor tentoonstelling en fotoboek verheugt ons.

Interview met Heleen de Graaf, fotograaf

Van jongs af aan ben jij in aanraking gekomen met sterven en de dood. Waar komt jouw interesse hierin vandaan?

Op zeer jonge leeftijd ben ik geconfronteerd met het verlies van dierbaren en rouw. Mijn eerste ervaring was op vijfjarige leeftijd. Mijn moeder werd klinisch dood verklaard in de ambulance. Gelukkig is ze teruggekomen, maar dat was mijn eerste confrontatie met sterven en vele sterfgevallen daarna. Door deze ervaringen ben ik al jong gaan nadenken over mijn eigen sterfelijkheid en gaan beseffen dat sterven bij het leven hoort. Mijn conclusie was dat wanneer je ten volle je leven leeft, je leven meer diepgang krijgt en nog betekenisvoller wordt. Daarom ligt mijn focus binnen het Landelijk Expertisecentrum Sterven op het bevorderen van meer openheid en begrip voor sterven als onderdeel van ieders leven. Het laat je inzien dat de dood onlosmakelijk verbonden is met het leven.

Doen jouw ervaringen met andere stervenculturen je anders in het leven staan?

Ja zeker. Door mijn reizen heb ik veel meer inzicht gekregen in welke plek sterven en de dood in andere culturen innemen en hoe belangrijk dat is. Ik ontdekte hoe geografische omstandigheden, religie en geloof in reïncarnatie de omgang met het stervensproces beïnvloeden. Ik werd diep geraakt door de wereldwijde liefdevolle benadering van het verlies van dierbaren. Daardoor heb ik nog meer respect en begrip gekregen voor normen, waarden en het gedrag van mensen uit andere culturen. Ik snap beter waarom ze bepaalde gebruiken toepassen, wat daarin voor hen juist belangrijk is en dat je de ander in zijn waarden moet laten. Ook al is het soms voor mij met “een Nederlandse bril” op best moeilijk te bevatten waarom iemand iets doet.

Voor het Landelijk Expertisecentrum Sterven heb je jouw werk in een expositie 'Wereldwijde Stervensrituelen' ondergebracht. Inmiddels is er ook een imposant fotoboek verschenen. Wat hoop jij hiermee te bereiken?

Mijn interesse in wereldwijde gebruiken, rituelen en tradities rondom leven en de dood heb ik vastgelegd in mijn foto's. De liefde voor elkaar en het gemis na het overlijden is universeel, maar hoe we afscheid nemen is per cultuur en land heel verschillend. Door de expositie en het boek hoop ik dat mensen hun blik verruimen en meer respect krijgen voor andere culturen. Waardoor zij zelf stilstaan bij wat voor hen belangrijk is in hun laatste levensfase.

Tijdens jouw vele reizen heb jij kennis gemaakt met een diversiteit aan stervensculturen. Is er een cultuur die op jouw de meeste indruk heeft gemaakt? En waarom juist die?

Tibet heeft op mij de meeste indruk gemaakt. Het lichaam wordt na een reeks van rituelen en gebeden bij een klooster in stukken gesneden en klaargemaakt om aan de gieren te worden gevoerd. Een openluchtbegrafenis noemen zij dat. Het idee erachter is dat het lichaam slechts een tijdelijk omhulsel is tot je overlijdt. Tibetanen zijn boeddhisten en zij geloven in reïncarnatie. De insteek is "leven doet leven" door je lichaam als voedsel aan te bieden geef je dieren een leven.

Wat levert de tentoonstelling, die reizende is, aan reacties op?

Vooral verwondering over hoe anders er op andere plekken in de wereld wordt omgaan met sterven. Mensen staan echt stil bij de foto's en lezen de teksten aandachtig. Wat ik vooral hoor is dat een gevoelig onderwerp toch bespreekbaar wordt. Het geeft bijvoorbeeld familieleden een opening om het gesprek aan te gaan over wensen rondom het eigen stervensproces.

Je bent ook bestuurslid bij het Landelijk Expertisecentrum Sterven. Wat was jouw persoonlijke reden om je verbinden aan het centrum?

Ik hoop een bijdrage te leveren aan de discussie over alles dat te maken heeft met sterven en de wijze waarop wij in Nederland hiermee omgaan. Ik heb persoonlijk ervaring in mijn directie omgeving opgedaan en gezien dat er meer is tussen "hemel en aarde". Dat kunnen we vaak niet onder woorden brengen maar intuïtief wel weten en ervaren. Het brengt mensen bij hun eigen kern en wat er in de allerlaatste fase van hun leven echt toe doet. Ik heb gemerkt dat de medische wetenschap en de meer intuïtieve kant van sterven in Nederland nog redelijk ver uit elkaar liggen. Toch staan steeds meer mensen hiervoor open. Het is mooi is als beide kanten met elkaar worden verbonden. Ook ga ik er vanuit dat zorgverleners betere steun kunnen bieden als ze aandacht

hebben voor de gehele mens, inclusief het emotionele en spirituele stuk ten aanzien van sterven. Mijn ervaring is dat de focus in de huidige gezondheidszorg meer gericht is op het fysieke en mentale deel. Ik wil een bijdrage leveren om deze twee werelden meer met elkaar te verbinden door het delen van kennis en informatie. Dan kan angst voor alles rondom sterven en dood verminderen en dan kan er meer openheid komen om hierover te praten met elkaar.

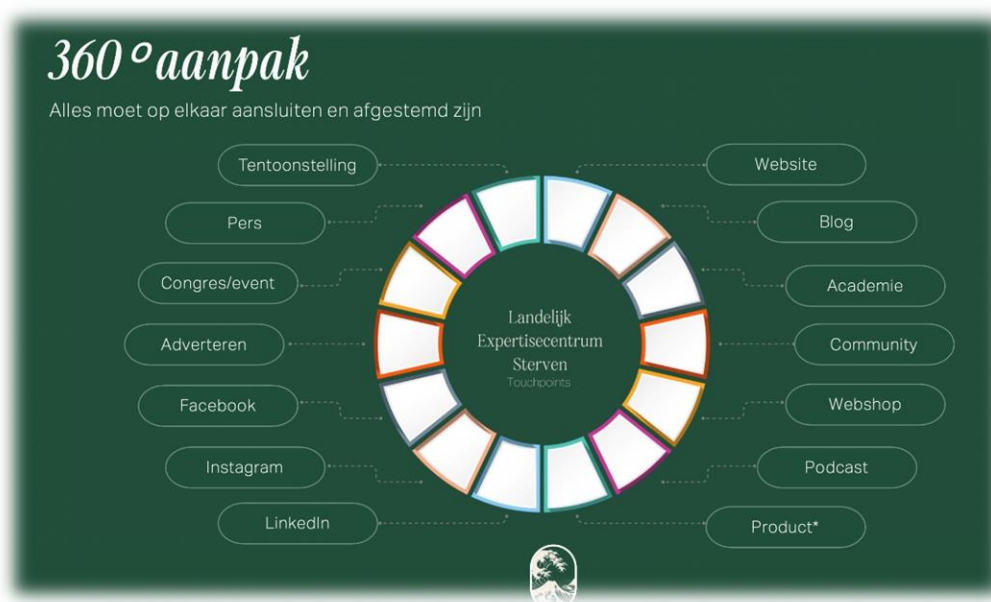
Doormiddel van de foto expositie, het fotoboek, onze website, opleidingen en kennisdeling wordt sterven onder de aandacht gebracht op basis van inzicht en vertrouwen. En ik hoop dat mensen gaan aanvaarden dat sterven onderdeel is van ieders leven.

Heleen de Graaf, fotograaf, initiatiefnemer van de tentoonstelling Wereldwijde stervensrituelen en bestuurslid van Landelijk Expertisecentrum Sterven

Op weg naar een diepere worteling in de samenleving

In het jaar 2023 lieten we de pioniersfase achter ons. En toch rusten wij nog te veel op de schouders van onze oprichters. Uitbreiding in menskracht is nodig om onze stichting bestaanszekerheid te geven.

Landelijk Expertisecentrum Sterven 360° aanpak

Activiteiten, aandacht en voornemens voor 2024

- Vervolg Fototentoonstelling 'Wereldwijde stervensrituelen' met werk van Heleen de Graaf
- Ontwikkeling podcastserie 'Leven met Sterven'
- Uitrol programma 'Liefdevol Levenseinde' voor naasten, nabestaanden en naaststaanden
- Ontwikkeling on-line Community 'Leven met sterven'

Doelstellingen

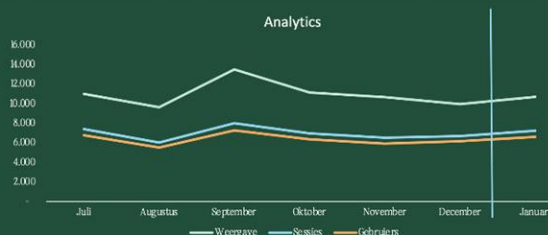
• Gebruikers	+50%	→ 57.048	
• Socials:			
• Instagram	+50%	→ 952	
• Facebook	+20%	→ 2.060	
• LinkedIn	+25%	→ 2.850	
• Podcast luisteraars		5.000	– 1 ^{ste}
		10.000	– 7 ^{de}
• Nieuwsbrief:	+50%	→ 8.250	
• Ads			
• Clicks	+200%	→ 51 p/d	
• CPC	+10%	→ € 1,80	

Bezoekers en volgers

Cijfers 2HY 2023 // Analytics

• Gebruikers:	38.032
• Sessies:	42.640
• Weergave:	65.932
• Bounce:	41,5%
• Time on site:	2:44

Cijfers

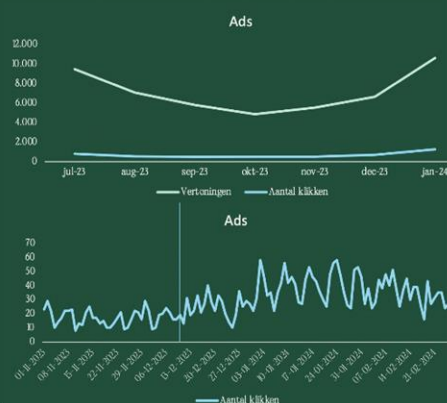
- Instagram 635 volgers
- Facebook 1.717
- LinkedIn 2.281 volgers
- Nieuwsbrief 5.500 inschrijvingen

Cijfers 2HY 2023 // ADS

- Impressies: 39.322
- Clicks: 3.568
- CPC: €1,66

Update 12 december

- Impressies p/d 305 **+63,9%**
- Clicks p/d 35 **+100,7%**
- CPC €1,78 **+8,39%**

Onze mensen

Dankbaar zijn wij voor de trouwe en toegewijde inzet van Paula van der Zouw (Academie) en Inge Mondeel (Webshop). Dat geldt ook voor de docenten Simone de Kuyper, Jacomien Marinussen, Marian van der Veen, Ria Weyens, Leonie Vogels en Ineke Visser die zich met grote toewijding inzetten. En natuurlijk voor de leden van het Comité van Aanbeveling en onze achterban die onze activiteiten een warm hart toedragen. Hun betrokken aandacht is een ware ondersteuning in ons werk. Ook zijn wij dankbaar voor al die studenten die ons ook in 2023 weer wisten te vinden. De rijkdom aan kennis en wijsheid die wij gezamenlijk bewust maken vindt op allerlei manieren zijn weg naar de samenleving.

Vergezicht

Wil het Landelijk Expertisecentrum Sterven een belanghebbende partij zijn en blijven binnen het krachtenveld waarin wij opereren dan is samenwerking met anderen een optie. In het jaar dat voor ons ligt zal er zorgvuldige aandacht zijn voor mogelijk samenwerkingen en/of verbindingen. Aangezien het Landelijk Expertisecentrum Sterven niet van overheidswege wordt gesubsidieerd, is aandacht voor ons donateursbeleid eveneens van belang.

Het Bestuur

Het Landelijk Expertisecentrum Sterven werd opgericht op 15 februari 2016. Het bestuur bestond in 2023 uit:

Heleen de Graaf
Ineke Visser (voorzitter)
Lyda Westenbrink (penningmeester)

Het bestuur kwam in 2023 vier keer via Zoom bijeen en vijf keer in levenden lijve, waaronder een strategische beleidsdag. Alle bestuursleden hebben zich volledig vrijwillig ingezet.

